

RAMON LLULL, CREADOR DE LA LLENGUA LITERÀRIA

1. Estat de la llengua catalana a l'època de Ramon Llull (1232-1316): els precedents immediats coneguts

Cal esmenar l'opinió que abans de Ramon Llull la llengua catalana pràcticament no havia estat emprada en el nivell escrit. És cert que no havia servit encara per a obres de gran volada literària ni d'especial interès científic; tanmateix, comptem amb un seguit de produccions, especialment en els terrenys religiós, juridicoadministratiu i historiogràfic, fruit de l'aparició de la consciència nacional entre la comunitat catalana; citem, per exemple, les *Homilies d'Organyà* (finals del segle XII), la traducció del *Forum Judicum* (entre 1180-1190), el *Libre dels feyts* de Jaume I (entre la primera i la segona meitat del segle XIII), per posar una mostra de cada argument.

Si ens plantegem la qüestió sobre quins són els límits de la història d'una llengua, hem de considerar com a capital que no hi ha mai una sobtada solució de continuïtat entre una història que acaba i una que comença —pot haver-hi, si de cas, fets històrics transcendents i fins i tot revolucionaris, però tot i així els processos de canvis interns d'una llengua continuen regularment. Per tant, no és en l'objectivitat de l'estat d'un idioma, en un moment o en un altre, el que el caracteritza com a nou, distint del seu precedent. Podem dir que les *Homilies*, el *Forum Judicum*, el *Libre dels Feys*, etc., són catalans, si entenem que hi ha motius d'ordre sociolingüístic que ho justifiquen.

I bé. Que en una comunitat es redactin obres de referència a un tipus de comportament moral i religiós (*Homilies*), a un capteniment respecte a la convivència social de caràcter juridicoadministratiu (*Forum Judicum*) i que es vulgui deixar constància de la pròpia història (*Libre dels Feys*) és simptomàtic del fet que és viva una consciència de col·lectivitat. En la mesura que la preceptiva religiosa i moral i juridicoadministrativa sigui distinta d'altres de grups socials diferents o, si més no, es presenti amb la convicció plena que s'adreça a una

comunitat i no a una altra, es pot concloure fins a quin punt s'ha desenvolupat un poble que limita més o menys clarament les fronteres; i com més consciència hi hagi de l'especificitat que constitueix enmig d'altres comunitats, més necessitat hi haurà de deixar-ne constància en l'escriptura de la seva història.

Podem dir, però, que, tot i que hi pot haver un clar paral·lelisme entre, d'una banda, la consciència social de diferenciació i de cohesió i, de l'altra banda, la de parlar una llengua també diferenciadora i cohesionadora, és normal que la caracterització d'un idioma es vagi consolidant molt lentament i que culmini quan l'existència i el funcionament plens d'un poble ja és de fa temps una realitat.

Tots els estudiosos de la nostra literatura estan d'acord, a més, que, encara que no ens n'hagin arribat restes, degué existir una poesia autòctona de caràcter joglaresc i popular. Supòsits d'aquesta mena es basen, entre d'altres raons, en el coneixement de determinats universals en els comportaments socials; la joglaria popular té com a fonament la necessitat de transmetre oralment la informació, de tipus divers, a la població que no podria accedir-hi altrament, i que, tanmateix, ha d'ésser manipulada, en el sentit més neutre del terme.

2. Orígens peculiars de la llengua catalana

2.1 *El procés general de formació de les llengües romàniques*

La gènesi de les llengües i de les literatures romàniques s'ha presentat com a semblant en cadascuna i de manera pretesament lògica: hi ha uns començos vacil·lants, en el sentit que els parlars s'han distanciat prou del llatí i s'ha creat una suficient consciència de grup diferenciat, que marca l'inici d'una història lingüística nova —la de la llengua romànica de què es tracti— i la fi d'una altra —la del llatí, amb la fragmentació. En aquestes circumstàncies es donen diversos intents concatenats més o menys reeixits de consolidació de l'idioma per part dels autors. Continua així un progrés molt lent. Finalment, amb l'aparició d'una figura literària que despunta, la llengua adquireix maduresa i categoria ensems, i es verifica el primer moment d'apogeu.

De fet, aquesta manera de presentar les coses respon més a l'observació de l'evolució interna d'un idioma que no pas a la consideració de fenòmens sociolingüístics. Si bé es pot admetre que l'aparició d'una figura especialment rellevant constitueix un punt de referència essencial per als estudiosos d'avui, altra cosa és què significa exactament en el seu context històric.

Precisament Ramon Llull és un exemple particularment il·lustrador en aquest sentit: la valoració, diguem-ne, objectiva de l'ús lingüístic del Beat feta des de

la nostra perspectiva no ens exigeix de considerar què va suposar als segles XIII i XIV pel que fa a la història lingüística dels nostres territoris. Hem de preguntar-nos si és ell realment qui socialment empeny el català cap a la seva culminació, en el sentit que se'n pot parlar, a partir de la seva obra, com d'una llengua completa de cultura —insistim, al marge de quina anàlisi fem avui dels seus recursos—, o si caldrà esperar encara altres contribucions que, a causa de llurs connotacions socials, polítiques, econòmiques, culturals, etc., funcionaran realment com a referent.

2.2 *El cas de la llengua catalana*

Sigui com sigui, l'*iter* indicat i generalment admès per a les llengües romàniques no és el que segueix el català. Ramon Llull apareix, podem dir que sobtadament, com a conreador d'una prosa que no és la normal continuació d'un treball precedent. Fa un salt literalment extraordinari en la decisió d'emprar sistemàticament el català en la seva producció i en la manera com se'n surt. Ultra triar-lo com a codi habitual en els seus escrits, la varietat de la temàtica de què s'ocupa possibilita que la llengua sigui instrument per a tractar d'aspectes molt diversos que mai no havia abordat.

Llull demostra amb capacitat sorprenent que el fins aleshores vulgar català té o pot tenir tants de recursos com el llatí per a expressar-se en filosofia, teologia, ciències exactes, etc. Amb ell passa d'ésser una llengua de possibilitats limitades i amb exemples de producció poc consistents, a una llengua per a la qual no hi ha impediments; que s'enriqueix al pas de la confecció de les seves obres; que acaba, en fi, amb una estructura, en tots els nivells, madura i sòlida.

Al segle XIII molts laics sabien llegir i desitjaven de tenir llibres en romanç; és la classe burgesa que emergeix i que, com sabem, rebutja la poesia trobadoresca, de moda entre l'aristocràcia. Els copistes ja no són exclusivament els monjos. Cap llengua romànica no havia assolit, enmig d'aquesta efervescència, abans del segle XIV, un grau d'expressivitat i de flexibilitat com la catalana. La ciència continuà emprant el llatí fins al segle XVIII.

Dit altrament, pren cos una contradicció en la dialèctica en el consum cultural: d'una banda, hi ha la consciència que el llatí funciona com a llengua alta; és, doncs, encara un idioma amb ple rendiment com a símbol; un idioma que unifica, tan relativament com es vulgui, tots els territoris romanitzats. De l'altra banda, essent inevitablement un idioma notablement fragmentat, podia funcionar com a símbol en la mesura que es recorregués al registre culte, aquest sí que unitari; però era un registre probablement força ignorat per bona part de la població; pel que més ens interessa a nosaltres, ignorat per bona part de la clas-

se social que s'anava progressivament constituint com a hegemònica i nova: la burgesia.

Això no obstant, en aquest context escau de posar en quarantena la simplificació, que s'ha repetit sense discutir-la, que separa una minoria ínfima que sabia llatí i una gran majoria que l'ignorava. Cal tenir en compte almenys dues qüestions: a) Que una cosa és saber parlar una llengua i una altra, saber-la escriure. b) Que les varietats en què es fragmenta el llatí fan difícil de poder fer suposicions sobre quins registres o quins nivells d'ús podien ésser més entesos i quins, no. És opinió nostra que s'ha d'admetre que la llengua llatina es devia conèixer més que no imaginem, fins i tot en les seves variants més cultes. La qual cosa, si era així, reforçaria encara la idea que no és que el català ni cap llengua romànica apareguin perquè de cop i volta el llatí, o segons quin llatí, no l'entén gairebé ningú, sinó que el català, com totes les llengües romàniques, comença per necessitats no estrictament lingüístiques, sinó sociopolítiques. I que el català, com totes les llengües romàniques, és el mateix llatí (amb barreja de registres, però llatí al cap i a la fi).

Una cosa distinta és qui estava en condicions d'accedir a un tipus d'expressió que implicava l'especulació, l'alt raonament, etc.

En definitiva, allò que importa més decisivament són els canvis d'actituds culturals, socials, que expliquen que, més que no pas apareguin noves llengües —que això no és prou exacte—, es doni carta de naturalesa a uns llatins vulgars que, en deixar d'ésser-ho, vulgars, hauran de comptar també amb el llatí més culte. Però, com que el procés és fruit d'aquelles noves circumstàncies culturals, socials, polítiques, etc., el resultat serà reconèixer-se com a societat distinta i, en conseqüència, amb una llengua que se'n dirà distinta, encara que des del punt de vista objectiu i intern del sistema estrictament no ho és.

3. Ramon Llull, creador de la prosa literària catalana

És un tòpic, repetit en la història literària del català i compartit pràcticament per tots els qui se n'ocupen o se n'han ocupat, que la nostra literatura neix adulta gràcies a Llull.

La producció del Beat s'estén entre 1272 i 1315, és a dir, en el període de gran auge politicoeconòmic de Catalunya, la qual cosa no és irrellevant, tenint en compte la relació llengua/poder a què indirectament ens hem referit. No podem presentar Llull com un miracle lingüísticoliterari. La llengua del darrer terç del segle XIII era un instrument força apte i digne per a expressar-se amb precisió. Altres autors contemporanis de Llull fan ús també d'una llengua que es mostra suficient. Les motivacions són, en realitat, les mateixes, tot i que les alineacions

ideològiques no coincideixin, cosa que, com veurem, dificulta o facilita la difusió de les distintes obres, segons que llurs continguts resultin respectivament menys o més integrables en els interessos hegemònics de qualsevol ordre.

El que és innegable és que Llull té el mèrit d'haver escrit una obra molt sòlida, de gran extensió i de temàtica molt diversa: vora 250 textos, una labor insòlita per la proximitat als orígens. La seva aportació suposa una precoç aparició del català en els distints camps del saber. És indubtable, doncs, que una obra com la seva en el moment en què l'escriu exigia un treball obligat d'autèntica creació. Haver produït en el camp de l'especulació i de la ciència, i no solament en el de la creació, conduí Llull a establir una terminologia científicofilosòfica i una sintaxi d'estructura compacte. La prosa de Llull és, segons Martí de Riquer, l'antítesi de la llengua familiar i descurada del *Libre dels Feys*. Nosaltres afegim: havia d'ésser-ho, perquè la prosa de Llull suposa la penetració del vulgar en registres ben diferents i sobretot amb destinataris ben diferents que els del *Libre dels Feys*. No creiem gaire, si no és en casos excepcionals, que sigui vàlida la qualificació de descurat de qualsevol text escrit; cal prèviament emmarcarlo en la consideració de la finalitat i de l'argument.

4. L'interès recent per l'obra lingüísticoliterària de Ramon Llull

Ramon Llull ha gaudit d'una bona fama com a pensador, com a teòleg i místic, i fins i tot de la llegendària consideració d'alquimista. I això perquè la seva producció, a més d'original, és ideològicament polèmica. En vida i després de mort és prohibida. Fins a partir del segle XV no hi haurà una revifalla del seu pensament.

Aquest és un aspecte que mereix molta més atenció que no ha tingut; i que resulta aparentment contradictori amb l'acomodació d'una nova cultura i una nova llengua als interessos polítics i socials dominants, també nous.

Si Llull és prohibit, censurat; si s'intenta d'amagar i fins i tot de destruir part de la seva obra, per què, en canvi, pot escriure-la? I encara: per què ho pot fer mitjançant usos lingüístics com més entenedors per més gent, millor, o sigui, en català?

L'obra de Llull és relativament revolucionària —inspirà, per exemple, Giordano Bruno al segle XVI (1548-1600) o Leibniz, al XVII, i així endavant, fins avui, que és una de les figures més estudiades al món del pensament.

En suma, cal suposar que la transcendència que en el seu moment Llull té —i, doncs, també la seva llengua— està en relació proporcional a l'equilibri de forces entre una classe burgesa i una ideologia avançada, i una aristocràcia civil i religiosa encara poderosa reaccionària.

Ningú no s'atura a considerar la seva labor lingüística, fins a Jovellanos, el qual, en el seu empresonament a Mallorca declara, com és sabut, que Ramon Llull és «la gran figura de la historia literaria de la isla, al cual deben la lengua y la poesía catalanas su majestad y esplendor».

5. La superació de la diglòssia llatí/català

La ciència medieval s'expressa a tota l'Europa cristiana en llatí —en llatí que es reconeix només com a llatí— durant molt de temps:

«A l'època en què Ramon Llull compongué la *Doctrina pueril*, eren rars els escrits pedagògics en llengua vulgar [...] Cap d'aquests tractats que hem citat no conté idees tan personals sobre matèries tan vàries, com la *Doctrina pueril...*» *Doctrina pueril*. Introducció. A cura de Gret Schib. Barcelona 1972, pp. 7-8.

Això no obstant, l'ús del llatí en àmbits importants de la vida social és amenaçat per la contradicció esmentada que suposava voler-l'hi mantenir per respectar el caràcter de llengua d'alta cultura que se li havia atorgat i pretendre que la gent fos informada, educada, i que pogués intervenir en l'activitat normal del comerç, dels compromisos jurídics, etc. Que no és altra cosa que la contradicció que suposa tenir cada vegada més clara la consciència de comunitat i no disposar d'un referent lingüístic unitari, que marqués justament els trets peculiars respecte a la resta de comunitats en formació o ja constituïdes.

Així, doncs, bé que el llatí no perdrà el privilegi d'ésser principal en les funcions formals, progressivament destaca el seu abast minoritari en contrast amb la necessitat d'extensió social dels continguts ideològics dominants. La vulgarització o, millor dit, la caracterització d'un llatí específic és cada vegada més exigida i, en conseqüència, el recurs al català es normalitzarà relativament; però el domini de la ciència, de la filosofia, de la teologia, no era ocupat habitualment pel català. Es tractava de cobrir en primer lloc una exclusió qualitativament important, perquè la llengua catalana pogués ésser un sistema de comunicació suficient i sense mancances. Si un idioma no penetra en algun camp del saber humà, no pot desenvolupar els recursos necessaris per a afrontar-lo; roman, doncs, incomplet. Caldrà que la llengua catalana no tingui tancada cap porta de la comunicació en tots els nivells i de tot tipus perquè pugui, d'una banda, ésser igual, almenys en consideració, que qualsevol llengua de cultura; i, de l'altra banda, perquè tingui la possibilitat de crear els elements per a poder discórrer sobre arguments de tota classe. Una i altra exigència són interdependents, ja que

un sistema lingüístic és ben qualificat només si és prou ric per a poder cobrir el major nombre d'espais culturals. La normalització d'un idioma implica que sigui considerat apte per a qualsevol expressió; si és vàlid solament com a instrument per a la comunicació oral, col·loquial, familiar i vulgar, a la llarga desappareix.

Per totes aquestes raons Ramon Llull és qui primer assegura la continuïtat del català. En destacar l'avançada impensable que li facilita, destaquem, ensems, les conseqüències sociolingüístiques que implica, en fos o no conscient ell mateix: Llull supera una diglòssia tan universalment pesant com és la que provoca el llatí. Volem insistir-hi: en fos o no conscient ell mateix. Perquè cal evitar l'error de pensar que Llull és mogut per un sentiment explícitament nacionalista, per dir-ho en termes moderns.

Ni tan solament defensa el català a la manera semblant que avui es pot defensar una llengua subordinada o dominada. Senzillament perquè no hi havia consciència ni individual ni col·lectiva de cap subordinació. Llull, com altres escriptors, tracta de forma natural i relativament espontània d'adequar l'ús lingüístic al context.

6. Per què Llull escriu en català?

6.1 Les altres llengües (des)conegudes de Llull

De Ramon Llull s'han afirmat opinions tan curioses com que no sabia llatí i que per això recorregué al català:

«De él [Llull] se sabe que no había aprendido latín en las escuelas, pues confiesa paladinamente que no sabía gramática: “Perquè eu, Ramon (dice en el prólogo a su obra *Els cent noms de Déu*), supplich al Sant Pare apostòlich e als senyors Cardenals qu'el fassen pausar en latí, car eu no li sabria pausar, per ço car ignor la gramàtica [...]”» Julián Ribera, citat per Francesc de B. Moll, «Notes per a una valoració del lèxic de Ramon Llull», dins *Textos i estudis medievals* (Barcelona, 1982), p. 185.

Aquest argument d'autoconfessió de Ribera ha estat —com diu Moll— de sobres inutilitzat per diferents lul·listes: que demani un traductor no vol dir que no sàpiga llatí; vol dir, com a molt —i creiem que ni això—, que potser no es veu en cor d'escriure-hi un treball extens. Una hipòtesi com la de Ribera és tan inversemblant, que no s'aguanta amb un mínim de contrast amb la realitat. Tot

home culte del seu temps coneixia el llatí: per què Llull —que demostra tanta capacitat intel·lectual— havia d'ésser-ne l'excepció? Com podríem justificar, d'altra banda, els llatinismes lèxics i sintàctics que apareixen a la seva obra? Que es decidís per la llengua catalana indica una elecció no difícil d'explicar. Tots els elements que necessita per a la seva expressió i que no troba en l'ús popular, els va a cercar en el registre culte de la llengua llatina; això vol dir, no solament que coneixia aquesta llengua, sinó que, a més, la coneixia a fons; altrament, no hi hauria pogut recórrer com a font, tal com ell mateix confessa que fa. Més encara: considera el llatí com a llengua important de cultura que —com veurem— pot ésser útil per a la unitat del cristianisme en la fe. Com havia de defensar aquesta funció diglòssica del llatí si l'ignorava?

Cal tenir en compte que el coneixement i l'ús de les llengües a l'època medieval es donaven amb peculiaritats molt diferents que no puguem imaginar; en efecte, la mobilitat, en el sentit més ampli del terme, dels homes medievals facilita uns contactes molt intensos entre persones de llengües distintes que, tanmateix, s'havien d'entendre. Hem de suposar, doncs, l'existència d'un especial multilingüisme, estès fins i tot entre les capes socials més populars, imprescindible per a poder-se desenvolupar (això llevaria caràcter miraculós al fet que sant Vicent Ferrer parlant en català fos entès per homes i dones de llengües distintes).

6.2 *El català i l'occità: superació d'una altra diglòssia*

Sabem que el món familiar de la joventut de Llull és el dels trobadors, joglars i cavallers (al *Libre de contemplació en Déu* en fa referència). Per tant, la presència del provençal és un altre punt obligat per a entendre el significat de Llull en la història de la llengua catalana. Tanmateix, el seu català, fins i tot en la poesia, és pràcticament exempt de provençalismes: la seva llengua poètica és essencialment catalana; és, en aquest sentit, més català que cap dels poetes coetanis seus i que la major part dels segles XIV i XV.

El veïnatge de l'occità i la semblança amb la nostra llengua han condicionat molt el català i Llull és un dels principals deslliuradors de les interferències de l'idioma del país tan pròxim en tots els sentits. Per tant, podem dir que també supera la diglòssia que és implícita en el fet de triar una llengua que no és la pròpia per a escriure literatura.

S'ha de dir que, en general, les interferències provençals —en el sentit estricte del terme, és a dir, elements que es manllevan d'una llengua que no és la pròpia de manera innecessària, perquè la llengua pròpia disposa d'aquests elements— són com un sidral: efervescents, per llur intensa i freqüent presència

durant anys; però inconsistents, perquè a la fi en restaran a la llengua catalana molt poques influències. El fet mateix que, en Ramon Llull, als segles XIII i XIV —els de gran incidència de l'occità— hi trobem tan pocs provençalismes és una prova clara d'aquesta inconsistència.

6.3 La llengua catalana al servei dels objectius de Ramon Llull

El punt inicial del seu projecte és la conversió. Entre 1262 i 1265 trenca els vincles familiars i socials, i decideix de peregrinar i estudiar en soledat.

S'ha dit que sense conèixer aquest projecte és difícil de comprendre la seva obra, a la qual ho sacrifica tot.

L'ús del català (com de l'àrab i del llatí) està en funció del seu proselitisme de difusió de la fe. Aquest mateix projecte el duu a recomanacions que sorprenen perquè apareixen per primera vegada en la història de la pedagogia:

«e fassa hom confegir en vulgar a son fill, al començament de açò que apendrà, per tal que entena ço que configirà [...]»
Doctrina pueril, ed. cit., p. 39.

«La entenció per què nós esta amància posam en vulgar, és per ço que los hòmens qui no saben latí pusquen haver art e doctrina com sàpien ligar lur volentat a amar ab bona amor, e encara, com sàpien haver sciència a conèixer veritat; e encara, per ço la posam en vulgar, que'ls hòmens qui saben latí hagen doctrina a parlar bellament en vulgar, usant dels vocables d'esta art, car molts hòmens són qui de la sciència en latí no saben transportar en vulgar per defalliment de vocables, los quals per esta art haver poran.» *Art amativa*, ORL XVII, p. 7.

En suma, Llull escriu en català les seves obres especulatives perquè és la seva llengua més natural (i de fet són superiors els seus textos en català que els llatins), amb la qual aconsegueix un estil més coherent i unitari, i pel seu afany d'arribar a tothom; amb el llatí no hauria estat possible; amb el català (i amb l'àrab), sí. Es tracta, doncs, de posar el saber lingüístic al servei de les intencions. I, en aquest sentit, podem fer una altra consideració universal en relació a l'ús de les llengües: en la mesura que se senten útils —que útils ho són o ho poden ésser totes, almenys teòricament—, s'usen habitualment. Si un idioma no s'arriba a fer imprescindible per a la vida social de les persones, està destinat a malviure o a desaparèixer.

Els vulgars —variants llatines— van adquirint personalitat pròpia a mesura que se'ls reconeix un valor com a instrument totalment necessari per a les relacions socials.

6.4 L'ús acurat de les llengües

Un altre tòpic sobre Ramon Llull és el que diu que fora de la finalitat missionera no podem cercar res més en la seva obra, perquè res més no es proposava. Fins i tot s'ha afirmat que l'alta qualitat lingüística i literària, i el rigor científic són una casualitat o potser un miracle. Aquí la ridícula d'una anàlisi en la direcció de la filosofia idealista de la cultura es fa ostensiblement patent, perquè arriba a asseveracions que s'estellen contra la lògica més evident: el que és de fet la competència que mostren les obres acabades del Beat; i fins i tot el que el mateix Ramon Llull ratifica explícitament.

Hem de tornar, en definitiva, a mirar d'entendre el seus productes lingüístics a partir del seu projecte. En Llull hi ha una opció idiomàtica, però endemés hi ha una clara voluntat d'estil.

Llull reflexiona —i molt— sobre les paraules que li han de servir. En el *Libre de contemplació en Déu* trobem bases teòriques de la seva art retòrica: una teoria de la bellesa de l'ordre i les paraules, basada en llur significació:

«Qui vol parlar bellament e rectoricalment e endreçadament, sàpia haver art e manera per la qual sàpia formar e dir sàviament e ordonada ses paraules; car enaixí com lo joglar ha art e manera en fer lo so en la samfonia o en la caramella, en així cové que hom haja art e manera de dir paraules ordonades e rectoricades (...)»
Ramon Llull, *OE II*, p. 1214

«...aitant com hom parla de les coses qui són pus belles e majors e pus vertuoses, d'aitant són les paraules pus belles e mills agradables a oir e a ésser enteses.» *OE II*, p. 1216

«...aitant com les coses entellectuals són mellors que les sensuais, d'aitant pot hom dir pus bells vocables dels àngels e de les ànimes, que no fa de les coses sensuais; car pus bell vocable és àngel, e ànima, e memòria, e enteniment, e volentat, e justícia e misericòrdia, que no és cors e mà, e cap, e peu, e ulls e cara, e així de les altres sensualitats; e pus bell vocable és sent Gabriel e sent Miquel, que demoni ni que ànima viciosa enculpada, pecadora, injuriosa, ergullosa.» *OE II*, p. 1217

«...tot lo pus bell e.l pus vertuós vocable que hom pusca nomenar, és nomenar Jesucrist (...) Enaprés, Sènyer, tot lo mellor e.l pus bell vocable que hom pusca nomenar és nostra sancta Maria (...) Enaprés, com hom haurà nomenats aquests pus excellents vocables, si vol nomenar (...) nomèn madona sancta Anna, e mosenyor sant Joaquim e mosenyor sent Joan, e sent Jacme, e sent Pere, e sent Andreu, e sent Paul, e los apòstols, e sent Francesc, e sent Domingo, e sent Bernat, e sancta Magdalena, e sancta Caterina e tots los sants de glòria...» Ibid.

«On, com açò sia enaixí, doncs pus bell nomenar fa apostoli que cardenal, e cardenal que bisbe, e bisbe e religiós que clergue, e pus bell nomenar fa burgès que pagès, e cavaller que burgès, e comte que cavaller, e príncep que comte, e rei que príncep, e emperador que rei, e pus bell nomenar fa bé que mal, e hom just que pecador, e sanitat que malautia, e leial que fals, e pau que guerra, e així de les altres coses semblants a aquestes.» Ibid.

A Llull, a més de la gramàtica («dretament parlar e escriure»), li interessa la retòrica, perquè ha d'arribar a la gent —un altre cop la relació tria lingüística /objectius proposats:

«Retòrica és parlar belament e ordenade, per la qual són agradablement oïdes paraules, e per la qual hom és exoït moltes de vegades. Retòrica mostra com hom deya parlar, ne quals paraules deya dir primeres, ne quals en la fi e en lo mig; e per retòrica les paraules qui són longues semblen breus. Si tu, fill, vols parlar per retòrica, dóna bels exempls de beles coses al comensament de tes paraules; e *la mellor matèria de tes paraules sia a la fi* (l'èmfasi és nostre), per so que leix atalentament d'oïr en lo coratge d'aquels qui t'oïran.» *Doctrina pueril*, ed. cit., p. 170

«Fill, si vols apendre gramàtica, tres coses te covenen a saber: construcció, e declinació e vocables. On, aquestes tres coses aprín en aquest libre, lo qual sia trasladat en latí, cor per ço con lo sabs en romans, sabràs ans fer la construcció en aquest libre que en l'autre; e cor aquest libre tracte de moltes coses diversses, apendràs molts vocables a declinar e a saber.» *Doctrina pueril*, ed. cit., pp. 168-169

«Cada ciència ha mester los vocables per los quals mills sia manifestada; e car a aquesta ciència demostrativa sien mester vocables escurs e que los hòmens lecs no han en ús, e car nós façam aquest llibre als hòmens lecs per açò breument e ab plans vocables parlarem d'esta ciència (...) Injúria seria feta a aquesta ciència e a aquesta art, si no era demostrada ab los vocables que li convenen, e no era significada ab les subtils raons per les quals mills és demostrable.» *Libre de Gentil, OE I, p. 1057*

La qüestió de la llengua, la resol després de llargues reflexions. L'opció pel català l'obliga a un treball de creació de grans dificultats, i ell n'és conscient. L'estil de Llull és una tria meditada i amb notable originalitat respecte d'altres solucions retòriques: Llull crea la seva forma literària, no és un imitador. És destacable, com hem vist, el seu concepte valoratiu dels mots segons la noblesa semàntica. Igualment és notable el criteri de valoració per la seva novetat:

«...enaixí tota paraula novella estranya s'acosta mills al desig de l'ànima qui desija ço que no ha, que no fan les paraules velles que l'ànima ha usades en aquelles en què l'ànima no atroba son compliment.» *Libre de contemplació en Déu, OE II, p. 1218*

A l'*Ars generalis ultima* trobem la síntesi de tota l'experiència de Llull escriptor i del seu pensament de la retòrica. Tota la teoria d'ús lingüístic de Llull, que sorprèn al lector modern pel particular to ideològic que la mou, s'explica per una idea de fons que pressiona totes les llengües de cultura: llur caràcter altament simbòlic, que permetrà, en definitiva, que funcionin com a elements bàsics de cohesió i de diferenciació. La llengua és el pensament més alt; un pensament concret i específic: el que respon a la cultura d'un grup social.

Segurament que, en la consideració d'un Llull espontàniament genial i gens preocupat per com escriu, hi pesen els prejudicis religiosos que interfereixen en la valoració dels literats que declaren de fer llur menester com a activitat al servei de Déu; d'on es pot concloure erròniament i fàcilment que, considerant la finalitat, es despreocupen de la forma i s'interessen exclusivament del contingut. Però hem d'admetre l'obvietat que els autors capaços s'aprofitin de la pròpia habilitat intel·lectual i del domini de la llengua per a aconseguir l'efecte de la convicció i de la persuasió.

7. Llengua vulgar i llengua universal: una contradicció?

No podem deixar de fer esment al pensament de Llull sobre la conveniència d'una sola llengua universal; perquè és en contradicció amb el fet que deixi d'emprar el llatí com a sistema compartit per moltes comunitats per a les funcions formals, i perquè es tracta de la formulació d'un desig que, al marge de la polèmica que ha originat, és d'una modernitat evident.

Al *Libre de Evast e Blanquerna* manifesta aquesta idea:

«...grans treballs avia en lo món atrobats enfre les gents, per ço cor eren de diversses nacions, havent diverses llenguatges; per la qual diversssitat de llenguatges guerrejaven los uns ab los altres, per la qual guerra e llenguatges se desvariaven en creences e en sectes los uns contra ls altres (...) que per cada província sia una çiutat en la qual sia parlat latí per uns e per altres; cor latí és lo pus general llenguatge, e en latí ha moltes paraules d'altres llenguatges, e en latí són nostres llibres (...) porets aportar a fi con en tot lo món no sia mas un llenguatge, una creença, una fe (...) vos requir que.m ajudets a tractar com tots los llenguatges qui són puscam tornar a .I. tant solament; cor si no és mas .I. llenguatge, seran les gents entenents los uns los altres, e, per l'enteniment, amar s'an e pendran-ne mills semblans custumes en les quals se concordaran.» *ENC II*, pp. 243 a 246

Hom ha dit que es tracta d'una aparent contradicció; en efecte, Llull reconeix la necessitat d'una llengua universal, el llatí, per tal de reunir tots els homes en la mateixa fe; això no obstant, recorre al vulgar català a fi d'aconseguir més fàcilment els seus propòsits proselitistes entre la gent del poble. És cert, no gensmenys, que reconèixer el caràcter d'universalitat de la llengua llatina és en realitat la manifestació d'una actitud diglòssica no superada del tot. Però diglòssia real —almenys latent— a part, és evident que l'intent de comptar amb una única llengua per a la unificació de la humanitat amb el cristianisme és una prova més de la identitat llengua/pensament. En el fons, es reconeix que la diversitat lingüística és reflex de la diversitat de pensament; la qual cosa és certa, perquè en la mesura que les comunitats es creen a l'entorn d'uns interessos principals, es justifiquen per una manera especial d'entendre la realitat: i això és pensament.

Per la qual cosa, malgrat els esforços al llarg de la història per a aconseguir una llengua universal —des de Llull fins avui!—, s'ha mostrat com a objectiu inassolible simplement perquè la diversitat de la cultura, del pensament de les comunitats ho impedeix.

Ramon Llull se serví del català perquè li era útil a l'apostolat entre els qui majoritàriament no coneixien altre sistema de comunicació. Però creia en el valor unificant del llatí, com a llengua d'expressió d'una sola fe, d'una sola religió. Unitat estratègica (llatí) i mitjans per a aconseguir-la: diversitat tàctica (català i àrab): dos aspectes d'una mateixa personalitat complexa.

Llull no aspira exactament a una llengua universal —altrament no n'usaria tantes—; aspira a la unificació de la fe. El llatí és la vessant teòrica que simplifica l'objectiu apostòlic. El català (i l'àrab) és la vessant pràctica de l'apostolat concret en un lloc i a unes gents.

8. Característiques generals de la llengua de Ramon Llull

S'ha dit amb fonament que Ramon Llull és l'escriptor més complet que ha tingut la llengua catalana, perquè l'adoptà per tal que fos útil per a expressar tots els conceptes: els més vulgars i els més cultes; el seu és un llenguatge, doncs, enciclopèdic. És lògic que, en partir del vulgar per a tractar temes tan elevats com els de la seva obra, topés amb dificultats pels dèficits amb què es trobà, ja que el català tot just havia acabat de néixer per a l'expressió literària i encara no havia intervingut en els terrenys de l'especulació. Ell mateix ho confessa a l'*Art amativa*. Llull fou un innovador en les idees i en la llengua. Gràcies a ell, al segle XIII comptem amb un idioma savi, elaborat.

És sorprenent la seguretat amb què es mou Llull en usar el català; reflectida especialment en la sintaxi, la qual demostra un govern mental de l'estructura de la frase, relacionat sens dubte amb la seva formació filosòfica. Per Ramon Llull, els orígens de l'oració catalana són cronològicament breus, com ja ha estat dit. Els textos anteriors a ell són molt lluny de l'ús de les conjuncions i de les correlacions modals i temporals en les frases complexes que descobrim en Llull. S'ha deixat la reiteració excessiva de frases de relatiu per a tendir a les solucions conjuntives (el relatiu és sovint origen de mots d'unió), molt més enllà de l'encadenament copulatiu i/o disjuntiu. Llull recorre al subjuntiu com a mode de subordinació; hom ha dit que de fet la història de la sintaxi oracional romànica es podria explicar per la lluita victoriosa del subjuntiu. L'adequació dels modes i els temps verbals relacionats dóna caràcter de modernitat i de solidesa a la llengua de Llull. Llull precipita el català, gairebé sense prefacis literaris, als cims de la seva volada clàssica. Antoni de Bofarull a *Estudios sobre la lengua catalana* (1864, ed. Jordi Ginebra, Barcelona 1987), p. 87, afirma que «Ramon Llull, que nació en 1236, escribe en catalán, y de tal manera, que por su perfección hasta nos llegaría a parecer su language de época posterior á la suya.»

8.1 Un català sòlid i «modern»

Deixem de banda si cal identificar completament llengua i pensament. El que sí que és indiscutible és que l'expressió lingüística està íntimament lligada a la capacitat intel·lectual: per això es desenvolupen proporcionalment.

Si Ramon Llull decideix de recórrer a la llengua catalana per a expressar conceptes, idees, complexos en si mateixos i en llur interrelació, propis d'una activitat intel·lectual que demana un alt grau d'abstracció per a l'elaboració d'acurades hipòtesis, tesis i síntesis, havia de saber i de poder trobar en el sistema lingüístic els mitjans adequats a les seves pretensions.

Passar de la parataxi a la hipotaxi és fer un salt qualitatiu decisiu: el pensament no s'exterioritza com un *collage*, sinó com un bloc unitari gràcies als nexes que assenyalen l'encaix d'unes proposicions dins d'unes altres. La hipotaxi suposa haver assolit una llengua, i una persona en la seva competència lingüística, el nivell de maduresa més significatiu: superior al bagatge lèxic de què disposin, ja que la creació i l'adquisició del vocabulari no implica un procés tan complicat.

Com que els recursos sintàctics del llatí culte no foren recollits pel llatí col·loquial ni, doncs, per les llengües romàniques, aquestes hauran de reconstruir la hipotaxi: les conjuncions hi apareixen en general tardanament.

8.2 Unitat i dialectalismes en la llengua de Ramon Llull

La llengua catalana literària en els seus inicis es caracteritza, més que cap altra romànica, per la seva peculiar unitat. Impedeix la manifestació de dialectalismes que segur que vivien en l'ús oral. La llengua de Llull, malgrat l'extraordinària extensió, es manté igualment dins el caràcter unitari.

Badia i Moll han volgut destacar en el Beat la presència de dialectalismes baleàrics. El problema és que la perspectiva que adopta Moll és, des del nostre punt de vista, errònia: que Llull emprés solucions que avui són dels parlars balears exclusivament, no ens ha de dur a la conclusió que eren dialectalismes a l'època medieval. Tots sabem que la majoria de trets dels dialectes consecutius catalans antigament eren escampats arreu del domini lingüístic i no exclusius de cap parlar. Moll al·ludeix a una vintena de mots baleàrics en Llull (**barrejar** «maltractar»; **delobí** «diluvi»; **espira** «guspira»; **felló** «irritat, irat»; **nirvi** «nervi»; etc.); encara afegeix altres dialectalismes que avui no són, però, exclusius del balear (**aidar** «ajudar»; **aregar** «domesticar una bèstia»; **aixecar** «eixugar, assecar»; **defendre** «defensar»; **faena** «feina»; **tòs** «clatell»; etc.).

Badia diferencia una idea espacial i una idea temporal de dialecte. Considera

que res no pot impedir d'admetre que certs dialectalismes baleàrics actuals ja ho fossin en l'època de Llull. En tot cas, però, no disposem de criteris per a discernir-ho. Badia insisteix que en els començos del català hi havia formes que pul·lulaven un xic arreu, bé que factors diversos feien que anessin arrelant en un lloc més que en d'altres. En l'evolució per maduresa de la llengua, les dites formes són superades, encara que un cert nombre es resisteix a desaparèixer: resten com a arcaïsmes. I, en el sentit que diu Badia, dialectalisme i arcaïsmes és tot u. Abans que la llengua literària fos assolida, un nombre de dialectalismes eren més estesos que no ho foren després; això passa, per exemple, amb l'article salat. Conseqüentment, sempre segons Badia, serien dialectalismes en Llull les formes que es troben als manuscrits lul·lians i que coincideixen amb idèntiques solucions avui a les Balears.

Pensem que, encara que Badia teoritzi la seva concepció de dialectalisme en el català antic, no condueix a res de forçar així les coses. I que, per tant, no cal parlar de solucions dialectals en Llull. Moll, per la seva banda, fa ús també del terme *arcaïsmes* referit a Llull, però de manera confusa, ja que pren com a punt de referència l'època actual.

8.3 *L'element popular i l'element culte*

També aquest és un aspecte molt subratllat. En Ramon Llull conviuen les solucions més populars amb les més cultes. Utilitza construccions que són un calc de les llatines, al costat de solucions vives i d'espontaneïtat popular. Fins i tot en les obres més populars, les solucions hi tenen un caràcter més elaborat que en d'altres escriptors posteriors, malgrat que Llull no pogués comptar amb models tradicionals.

Els elements sintàctics cultes són —si és que calia— una mostra evident de la seva coneixença de la gramàtica llatina i del seu talent especulatiu, és clar.

Quant al lèxic, sabem que usa molts de cultismes, sobretot llatinismes. Manlleua mots al llatí per a conceptes nous i els converteix en catalans, adaptant-los poc o molt i adoptant-los. De vegades no modifica gens els mots llatins —generalment per a termes de l'escolàstica. Més de 1.000 paraules són llatinismes directes, una bona part de les quals vives encara avui. Les formes populars, derivació espontània d'acord amb les regles fonètiques vigents, igualment han restat majoritàriament en el català actual.

Riquer, a la *Història de la literatura catalana*, Barcelona 1984, vol. I, p. 340, declara que no entén per què hi ha qui anomena Llull escriptor popular, ja que diu que li costa d'imaginar el poble devorant entusiasmat el *Libre de contemplació en Déu*, posem per cas; a l'Edat Mitjana els pocs que sabien llegir, només

per aquesta condició, eren de nivell cultural superior i no podien ésser considerats poble. Però és que Riquer no valora el sentit que es pretén de donar al terme *popular* aplicat a Llull: fa referència a l'ús fonamentat sempre que pot en el llenguatge que és patrimoni del català des del llatí col·loquial. Llull no és ni populista o vulgarista ni classicista; és ambdues coses al mateix temps: vivesa i varietat, i ingenuïtat popular, en obres de creació; precisió filosòfica i tecnicisme erudit, en els temes d'especulació.

8.4 *L'afany de precisió*

Una de les característiques que condiciona particularment la llengua de Ramon Llull és el seu afany de precisió. No cal, després de tot el que hem dit respecte al seu projecte i als seus objectius, explicar a què és degut. A aquest interès responen trets com la repetició d'idees i de mots, i multiplicar les referències gramaticals. L'ús de les formes pronominals tòniques per les àtones. El recurs sovintejat a la passiva, per influència també de la sintaxi llatina. La preferència per les formes verbals conjugades en lloc de l'infinitiu. O, encara, l'ús de complements interns. De les perífrasis per les síntesis. Etc.

8.5 *La necessitat de creació de mots*

Potser és l'aspecte que més evidència en una primera aproximació la capacitat de producció lingüística de Ramon Llull. Si una llengua ha de servir per a poder-ho explicar tot, o compta amb una llarga tradició com a mitjà emprat en qualsevol àmbit de l'afer humà, o, si ha de començar a abordar terrenys que li han estat sempre vedats o de què mai no s'ha ocupat, haurà de trobar els elements adequats per a fer-ho. Molt concretament en el lèxic. Llull s'ocupa de branques que ningú abans no havia tractat en català: inevitablement es trobà amb buits lèxics que hagué d'omplir. Ho fa, endemés, quan les altres llengües romàniques continuen fidels a l'ús diglòssic del llatí; és a dir, no podia comptar ni tan sols amb el model d'una feina feta per una llengua de la mateixa procedència; ni, doncs, hi podia recórrer per manllevar-li formes lèxiques. Aquest és un dels aspectes que permet de parlar de Llull com del creador de la prosa literària, sense exageració. Ell mateix ens manifesta la necessitat de què parlem; recordem les paraules de l'*Art amativa*: «Car havem fretura de vocables qui no són en vulgar, cové-nos usar d'alcuns vocables qui són en llatí, e encara d'alcunes paraules estranyes qui no són en vulgar ni en llatí.»

Segons Moll, Ramon Llull usa vora set mil mots distints en les seves obres.

Sorprenentment, i això demostra fins a quin punt treballava amb criteri, un bon nombre és avui patrimoni comú del nostre idioma. Per això un lector modern pot arribar a entendre sense especial preparació bona part dels termes lul·lians (altra cosa és la capacitat d'entrar a fons en els seus raonaments).

Com declara Llull, el llatí és la font principal, la llengua primera a què acut quan ha de trobar un nou mot. De vegades, però, ni el llatí no li resol el problema. Aleshores la seva invenció és definitiva (neologismes).

9. La incidència de l'obra i de la llengua de Ramon Llull

Si comparem, com correspon, Llull amb d'altres autors d'altres llengües que han realitzat una tasca semblant a la que ell dugué a terme amb el català, com, per exemple, Dante en l'italià, hem de convenir que Llull no tingué, ni de molt, la influència que hom esperaria entre els seus coetanis i els autors immediatament posteriors.

Riquer no opina ben bé això, ja que per a ell les obres de Llull constituïren un model de prosa cultivada i elegant, precisa i tècnica alhora. Però Jordi Rubió s'inclina per una altra valoració. Creu que es donà una comunicació de l'obra literària de Llull amb la literatura catalana medieval; parla de la poca transcendència de les imitacions de l'estil del mestre per part dels falsificadors d'obres lul·lianes i de la pràcticament nul·la influència en autors com Eiximenis, Canals o Metge.

Llull hauria hagut de significar per a la cultura del seu temps una autèntica revolució i un punt de referència inevitable. No fou així, ni des del punt de vista estrictament lingüísticoliterari ni des de l'ideològic. Els autors veritablement models en l'ús literari seran els més acostats a la Cancelleria reial, sobretot Bernat Metge.

D'altra banda, l'originalitat de l'art magna lul·liana, en contrast amb la lògica aristotèlica, provocà una campanya de desprestigi dels qui se'n sentiren negativament afectats en els medis teològics.

Joan Martí i Castell
Universitat Rovira i Virgili de Tarragona

BIBLIOGRAFIA QUE HA SERVIT DE FONT

- Badia i Margarit, A. M.: «Notes per a una caracterització lingüística dels manuscrits del *Libre de contemplació*. Contribució a l'estudi de la llengua de Ramon Llull», *Estudis Romànics X* (Barcelona, 1967), pp. 99-129
- Badia i Margarit, A. M.: *La llengua catalana ahir i avui* (Barcelona, 1973)
- Badia i Margarit, A. M.: «Dialectalismes baleàrics en Ramon Llull? Una qüestió de mètode», *Randa 9* (Barcelona, 1979), pp. 31-49
- Badia i Margarit, A. M. i Moll, F. de B.: «La llengua de Ramon Llull», *OE II*, pp. 1299-1350
- Bofarull, A. de: *Escrips lingüístics*, ed. Jordi Ginebra (Barcelona, 1987)
- Carreras y Artau, J.: *De Ramon Llull a los modernos ensayos de formación de una lengua universal* (Barcelona, 1946)
- Marcet i Salom, P.: *Història de la llengua catalana. I. Dels orígens al segle XVIII* (Barcelona, 1987)
- Martí i Castell, J.: «Observaciones sobre algunos resultados del análisis de tres manuscritos del *Libre de contemplació en Déu* de Ramon Llull», *Cultura Neolatina*, Anno XXXVII, fasc. 1-2 (Mucchi-Modena, 1978), pp. 17-39
- Martí i Castell, J.: *El català medieval. La llengua de Ramon Llull* (Barcelona, 1981)
- Moll, F. de B.: *Textos i estudis medievals* (Barcelona, 1982)
- Nadal, J. M. i Prats, M.: *Història de la llengua catalana. I. Dels inicis fins al segle XV* (Barcelona, 1982)
- Sanchis Guarner, M.: *Aproximació a la història de la llengua catalana* (Barcelona, 1980)

RESUM

This article tries to situate Ramon Llull's Catalan works within the linguistic history of the Catalan-speaking area according to criteria which have never been taken into account, criteria which place in their proper perspective the cultural, social, political, and ideological factors which, more than giving rise to new languages, permit the acceptance of certain uses of vulgar Latin. It analyzes the relation between language and power, and above all, the relation between linguistic use and the strategy pursued by the user. It also revises various clichés concerning Ramon Llull's literary works. And finally it points out several general characteristics of his language.